

EYÜP SULTAN
SİLUETİNİN MANEVİ
DİŞ AMİLLERİ

Ahmet Sacit AÇIKGÖZOĞLU

*Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları bölümü
araştırma görevlisi. 1992 Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
mezunu. 1995 Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Türk
İslam Sanatları Master mezunu. Doktra çalışması yapıyor.*

Hız. Halid b. Zeyd Eyyüb el Ensâri'nin adını verdiği semtin kurulmasına etkisinden daha önemlisi, İstanbul'un fethine olan tesiridir. Muhasaranın çeşitli sebeplerle uzadığı, Bizans'ın yardım aldığı günlerde, Sultan Fatih'in hocası Akşemseddin'in, Ebû Eyyüb'un mezarını keşfetmesi, Osmanlı ordusuna büyük moral verdi. Bir anda askerin sevinçle coştuğu, yeni bir iman gücü ile tazelandığı ve bu sayede, vadedilen fethin müyesser olduğu bilinmektedir.

Osmanlı halkının inancına göre, fethedilen şehirlerin esas sahipleri şühedâ ve evliyâdır. Bu din büyüklerinin, Allah dostlarının kabirleri bile o şehrin halkına maneviyat ve kuvvet verir. Her fırsatta, her merasimde bu büyük zevât dualarla anılır. Osmanlı ülkesinin kalbi İstanbul'un manevi fatihi Ebu Eyyüb (r. a.) olmuştur.

Osmanlı'nın Eyüp Sultan'ı Hz. Peygamber'in müjdesine asırlar sonra "ni'me'l-ceyş" in önünde ulaşmıştır. Tabi bu inancı Hz. Peygamber'in şu sözü ışığında değerlendirmek doğru olur. "Eshabımdan birisi, bir belde vefat ederse, kıyamet günü o belde halkının önderi ve rehberi olarak hasrolunur⁽¹⁾. Müslüman Türk'ün Ebû Eyyüb'u Sultan ismiyle tavsif etmesi bu düşüncelerin tezahürü olmalıdır. İslâm şehirlerinin en önemli ve belirgin organı camidir. Müslümanların ikamet ettiği bölgelerde caminin konumu merkezdir. Her çapta meskun mahaller çoğunlukla cami veya mescidin etrafında halkalanmış durumdadır. Mescid-i Nebvî ve Kâbe'nin merkez durumda gözüktüğü ilk İslâm şehirlerinden sonra yenileri de hep bu şekilde büyümüşlerdir⁽²⁾. Selçuklu ve Osmanlı şehirlerinde de cami ve külliye merkez alan bir gelişme görülür. Yeni çağın ilk semti Eyüp Sultan, Osmanlı mimarisin İstanbul'daki ilk adımları; türbe, cami ve medrese yapılarıyla filizlenmiş ve hiçten kurulmuştur. Saf ve tamamıyla Osmanlı kimliği taşıyan Eyüp Sultan'ın bu yönü tarihi ve manevî kıymetini arttırmaktadır. Koca İstanbul'un surları dibine Osmanlı şehir prototipi oturturulmuştur.

Ebu Eyyüb kabri ve cami etrafında yapılan, Osmanlı şehirciliğinin klasik örneği Eyüp Sultan bazı yönleriyle Hicaz'a benzetilmektedir. Halkın bu semti, o mübarek belde-

lerin bir şübesi gibi görmesinin en önemli sebebi; tabii ki Ebû Eyyüb (r. a.)'un burada bulunmasıdır. Zira Hz. Muhammed'i hicretten sonra bir müddet misafir eden kıymetli sahabî, bu semtte kıyamete kadar İstanbul'un misafiridir.

Medine'de Hz. Peygamber'in kabri ile Ebû Eyyüb türbesi arasındaki benzerlikler, Osmanlıların bu hususta dikkat ettiğini gösterir. Bilhassa hâcet penceresi ve şebekelerde, iki türbe arasındaki alâka ilk bakışta sezilir. Eyüp Sultan türbesi içinde bulunan kuyunun, halk arasında zemzem suyu ile aynı kaynaktan geldiğine inanılırdı. Bu su kuyusunun ilk defa Ebû Eyyüb el-Ensârî'yi buraya defneden arkadaşları tarafından açıldığı, Bizans zamanında korunduğu ve bazı hastalıklara şifa olduğu bilinmektedir⁽³⁾. Eyüp Sultan türbesi hazîresi en yüksek devlet ricalinin gömülmeyi arzuladığı yerdur. İnsanlar büyük sahabinin yanında olmayı, şeref saymışlar ve bir rahmet vesilesi olabileceğini düşünmüşlerdir. Medine mezarlığı Cennetü'l-Bakî ve ahalisinin buraya rağbeti ile benzerlik arz eden bir durum vardır.

Bir başka benzerliği 19. yüzyılda Eyüp Sultan'ı yazan bir yabancidan öğreniyoruz. Ebû Eyyüb türbesi ve camii çok kutsal addedilir, muhafızlar asla bir gayrimüslimi buralara sokmazlardı. Türbede Kâbe örtüsünden nakışlı örtüler, Hz. Peygamber'in sancak-ı şerifini simgeleyen yeşil bir bayrak ve iddiaya göre yer altı yollarıyla zemzem ku-

1 Tirmizi, Menâkıb, 58, 3865.

2 Yılmaz Can, İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Ankara, 1995, s. 103-108.

3 Recep Akkuş, Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler, İstanbul, 1991, s.125.

4 Halil İnalçık, Eyüp Projesi, Eyüp Dün Bugün (Sempozyum), İstanbul, 1994, s. 6.

5 Cemal Kafadar, Eyüp'te Kılıç Kuşanma Törenleri Eyüp Dün Bugün (Sempozyum), İstanbul, 1994, s. 51.

6 Abdürrahîm el-Münâvî, Feyzül-Kadir, C.5, s. 4.

7 Müslim, Cenaiz, 105.

8 Müslim, Cenaiz 103; Nesâî Cenaiz 103; Müsned, VI, 221.

9 Eyyüb b. Sıddık Dört Büyük Halife, İstanbul, 1972, s. 116.

10 Tirmizi, Cenaiz , 34. Ebu Davud, Edep, 42.

11 Haşr Suresi, 10.

12 Nisa Suresi, 49.

Fotoğraf 1; Osmanlı Mezar taşı, Edirnekapı Mezarlığından, Kazım Zaim, Belediye Arşivinden

yusu ile bağlantılı bir su kaynağı bulunuyordu⁽⁴⁾. Tarihi kaynaklarda Mekke'den gönderilen yenisi ile değiştirilmiş eski Kabe örtüsünün önce Eyüp Sultan'a getirildiği ve Hazretin üstüne konduklığı, daha sonra buradan Bab-1 Hümâyün'a iletildiği bildirilir⁽⁵⁾.

Gayrimüslimlerin Haremeyn'e yaklaştırılmama kuralının Eyüp Sultan'da da söz konusu olduğunu görüyoruz. Sultanların kılıç kuşanma merasimleri, özel günlerde baş ziyaretgâh olması, birçok tarikatın tekkelere yoğunluğu, mezarlıklarına rağbet ve bu beldedeki manevî iklim Hz. Peygamber'e ve onun mihamdârı Ebû Eyyûb (r. a.)'a hürmetten tezahür eder. Osmanlı insanı bu semti Hicaz'a benzetmeğe gayret etmiş, o mübarek beldelerde zaten büyük sahabînin türbesi ile olan irtibat şeklen ve sembolik olarak da hep düşünölmüş ve vurgulanmıştır. Bu gayret asla yene bir harem ihdas etme değil, bilakis Haremeyn'e ve Hz. Peygamber'e olan arzu, hürmet ve muhabbet ile izah edilebilir.

Maneviyat, sanat, ziyaret ve buna bağlı olarak sanayi ve eğlence merkezi durumundaki Eyüp Sultan'ın en öneli parçası, huzur bahçeleri mezarlıklardır. Eyüp Sultan denince; türbe ve camiden sonra ilk akla gelen, uhrevî âlemin kapısı kabristanlardır. Osmanlı Türkünün bütün yönleriyle tanıyabileceğimiz mezarlıklarımız ve mezar taşlarında; tarih, sanat, edebiyat, sosyal hayat, dü-

şünce vb. konularda birçok malzeme bulabiliriz. Fakat bütün bunlardan evvel üzerinde durulması gereken konu; özellikle Eyüp Sultan'da adım başı karşımıza kabristan ve ölüm ile ilgili dinî alt yapıdır. Türbe ve caminin uzantıları, kolları gibi, Eyüp Sultan'ı saran ve her köşesine maneviyat ve huzur taşıyan mezarlıkların tesisinde yatan incelikleri, iyi düşünmemiz gerekir.

Ahirete göçmüş bir insanın bu dünyada ebedî kalma arzusunu, mezar taşı ile yansıttığını düşünmek ve geride kalan yakınlarının bu taşı yaptırmak suretiyle gereksiz bir israfla tatmin bulduğunu düşünmek; incelik ve estetikten yoksun, sığ bir akıl yürütmedir. Osmanlı şehircilik anlayışında mezarlıkların toplumla iç içe olmalarının sebep ve sonuçlarını, belli yerlerde mezar taşları ile göz göze gelen insanların aldıkları tesiri iyi taratmak lâzımdır.

Müesseseleri, yaşantısı, adetleri, kıyafetleri ve her şeyi ile İslâm'ın inceliklerini, güzelliklerini iyi kavradığını belli eden Osmanlı insanı mezarlıklara da aynı mikyasa ile çok ehemmiyet vermiştir. Osmanlı sanat eserlerinin fonksiyonel olması, bir ihtiyacı karşılaması en önemli özelliklerindedir. Ecdadımız bir işi yaparken en güzel şekliyle yapmayı şiar edinmiştir. Osmanlıdan kalan çoğu şeye hayranlıkla bakılmasının sebebi bu düşüncedir. Mezar taşları da türlü vazifeler ifa eden, Her gün başka inceliklerini keşfettiğimiz çok kıymetli sanat eserleridir. Bir nişan olmaktan öte ulvî görevleri sürekli icrâ etmektedir.

Eyüp Sultan hazirelerinde dolaşırken manevî iklimi hemen hissedersiniz. Taşlar sanki canlı gibidir. Sur üflenmiş sanki ruhlar dirilmiştir. Mezar taşları adeta Rablerinin önünde kıyamdaki kullardır. Hatta zahiren dimdik taşlar, kitabelerindeki son derece mütevazı ifadelerle size rükuda veya secdede gözüdürler. İnsanlara faniliği hatırlatan, ölümden sonra mahşeri temsil eden taşlar. Rableri karşısında kulların aczini belirten ifadeler, o insanların tevazuunu yansıttıkları gibi sonrakilere de asırlar boyu nasihat verirler.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in "Ölüm size vâiz olarak yeter"⁽⁶⁾ hadisinin ışığında ecdadımız mezar taşları ile ölümü hatırlatıp, çarşı,

Fotoğraf 2; Osmanlı Çocuk Mezarları. Eyüp Camii Haziresi Kazım Zaim, Belediye Arşivinden

Pazar, medrese, tekke, cami ve her türlü birimin yanında insanlara en güzel ifadeler ile en dikkatli ve sanatlı çalışmalar ile bu dünya için duyulan hırsı dizginlemiştir. Mezar taşları; Allah'ı tesbih edip, âyet ve hadisler ile söze başlayan bazen şiirle bazen çarpıcı misallerle, bıkmadan, , usanmadan nasihat eden mükemmel vâizlerdir. Sanat bütün inceliği ve zarafetiyle insanlığın hizmetindedir.

Mezarlıkların önemini ve hayatın içindeki başka fonksiyonlarını Efendimiz (s.a.v)'in kabirleri ziyaret edip ölümü hatırlamamız yolundaki tavsiyelerinden⁽⁷⁾ anlıyoruz. Cebrail (a.s.)'in bir gece Hz. Peygamber'den Cennetü'l-Bakî mezarlığındakiler için dua edip mağfiret dilemesini istemesi üzerine, onun gece Hz. Aişe'nin yanından ayrılarak mezarlığa gitmesi⁽⁸⁾ de bize bu konuda önemli örnektir.

Kaynak hadis kitaplarında ölümler için dua, onları hayırla yâdetme, iyiliklerini anlatma konularında çeşitli ifadeler yer alır. Birçok İslâm büyüğünün ölümü hatırlamak, dünyaya meyletmek, hesaba çekilmeden nefis muhasebesi yapmak vb. nasihatlarını hatırlarsak kabristanların bu açıdan faydasını da anlarız. Halife Ömer el-Faruk (r.a.)'ın kendisine ölümü hatırlatması için, birini vazifelendirdiğini ve sakalına ak düşene dek ona ücret ödediğini biliyoruz⁽⁹⁾. Mezarlıkların toplumsal huzuru müspet yönde derinden etkilediği açıktır. Eyüp Sultan'da dolaşan, yaşayan çalışan herkes her dem buradaki mezar taşları ile ölümü tefekkür edip bu sayede baki lezzetlere ulaşabilir.

Mezar taşları yine Efendimiz (s.a.v)'in vurguladığı ölümlerimizin iyiliklerini anıp, hatalarını bırakma prensiplerini⁽¹⁰⁾ hiç durmamacasına yerine getirirler. Bu sayede hem geride kalan yakınları huzur bulur, hem de kitabeyi okuyan her kişi Allah (c.c.)'in bizlere Kur'an'da öğrettiği dua üzere mevta için mağfiret ister⁽¹¹⁾. Kitabeler ifrat-tefrit sınırını aşmazlar. Kur'an'ın yasakladığı günahsız gösterme, övünme, temize çıkarma konularında⁽¹²⁾ haddi aşma görülmez. İfadelerde daima ümit ve dua hakimdir.

İslâm dininin temel kaynaklarındaki bu düsturlar çerçevesinde konuya bakılırsa; başka milletlerde korkulan, yaklaşılmayan

mezarlıklar, özellikle Türk-İslâm toplumunda gufran bahçeleri olmuştur. Halis Osmanlı diyarı Eyüp Sultan'ın her köşesinde bu hassas düşünceler sezilir. Bizlere miras kalan Eyüp Sultan manzarasında dini hassasiyet derin düşünce ince zevk olarak tarif edebileceğimiz bir manevi boyut hakimdir. Eyüp Sultan hazireleri de bu ruhani beldenin, sanat, tevazu, edep, maneviyat, kültür ve her türlü inceliğin buram buram teneffüs edildiği huzur bahçeleridir.

Fotoğraf 3; Çiçek motifli Osmanlı kadın mezar taşı, Eyüp Camii haziresi, Kazım Zaim, Belediye Arşivinden